# ԹԱՏԵՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱՀԱՊԵՏԻ ԻՆՆՍՈՒՆԱՄՅԱ ԲԱՐՁՈՒՆՔԸ
# THE NINETY-YEAR-OLD PINNACLE OF THE MASTER OF THEATER STUDIES
# ДЕВЯНОСТОЛЕТНЯЯ ВЕРШИНА МЭТРА ТЕАТРОВЕДЕНИЯ



Լրացավ Արվեստի ինստիտուտի թատրոնի բաժնի վարիչ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, Երևանի պատվավոր քաղաքացի, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հենրիկ Հովհաննիսյանի ծննդյան 90-ամյա հոբելյանը:

Ծանրակշիռ է վաստակաշատ գիտնականի ներդրումը հայագիտության, գեղագիտության, արվեստի տեսության ու պատմության, թատերագիտության ասպարեզներում: Գիտնականի գեղագիտական կարևորագույն նվաճումը թատրոնի՝ որպես գրականությունից անկախ գեղարվեստական ինքնուրույն գոյաձևի հիմնավորումն է: Նա բացառեց թատրոնի՝ որպես գրական ստեղծագործության հավելվածի կամ պարզ բեմականացման մոտեցումը՝ այն վերածելով խորքային փիլիսոփայական և գեղարվեստական համակարգի, որտեղ բեմը ոչ թե տեքստի պատկերազարդումն է, այլ մտքի ու հոգեբանության ինքնուրույն դրսևորման տարածություն: Իր աշխատություններով (այդ թվում՝ «Դերասանի արվեստի բնույթը. էսթետիկական քննություն», «Բեմական խոսքի պոետիկան», «Ստանիսլավսկու «Սիստեմը» և խաղի պարադոքսը» և այլն) նա հայ գեղագիտական միտքը հարստացրեց խորը տեսական ընդհանրացումներով: Թատերագիտությունը վերածելով բարձրագույն էսթետիկական քննության՝ բազմավաստակ գիտնականը դարերի թատերական հիշողությունը միավորեց ժամանակակից փիլիսոփայական հայացքի հետ:

Անուրանալի է գիտնականի վաստակը թատերագիտության երեք՝ թատրոնի պատմության, թատրոնի տեսության և թատերական քննադատության ասպարեզներում: Հայ թատրոնի պատմության բնագավառում իր աշխատություններով նա գիտական ամուր հիմքերի վրա դրեց հին և միջնադարյան թատրոնի ուսումնասիրության գործը: Քննության առնելով հայ հնագույն դրամայի ծագման հարցը՝ թատրոնի պատմաբանը բացահայտեց դրա նշանակությունն ընդհանուր թատրոնի պատմության տեսակետից: Հենվելով հայ մատենագրության և բանահյուսության տվյալների վրա՝ Հ. Հովհաննիսյանը զարգացրել է արևապաշտական տեսությունը՝ կապված շղթայվածի առասպելի և տարեկապի

խորհրդապաշտական արարողության՝ Նավասարդի հետ: Գիտնականը սա համարում է թատրոնի հին շրջանի ուսումնասիրության մեջ իր ամենալուրջ հայտնությունը, և եթե դրամայի վաղ պատմության մեջ հայտնի է «սիդերական միստերիա» հասկացությունը, ապա հայագետի համոզմամբ հայ առասպելաբանության մեջ այդ միստերիայի գլխավոր պերսոնաժը Շիդարն է: Շիդարը զուգահեռվում է հայ հին վիպասքի Արտավազդի և «Սասնա ծռերի» Միերի հետ: Հետազոտելով հայ միջնադարյան թատրոն երևույթը՝ Հ. Հովհաննիսյանը «Պատարագի» օրինակով բացահայտեց հայ եկեղեցական արարողության դրամատիկական բնույթը և ապացուցեց, որ Բարսեղ Կեսարացու «Պատարագը» անտիկ ողբերգության մետամորֆոզն է:

«Թատրոնը միջնադարյան Հայաստանում. պատմության և տեսության հարցեր» աշխատության մեջ (1978), ակադեմիկոս Արամ Ղանալանյանի գնահատմամբ, հեղինակը ցույց է տվել, որ այդ թատրոնն ունի շատ ավելի խոր և բուն ազգային արմատներ, որոնք սերում են ժողովրդական բանարվեստի ակունքներից, բացահայտել է հայ միջնադարյան թատրոնի ուսումնասիրության պատմագեղագիտական հիմքերը, բանահյուսական ու կրոնաաշխարհայացքային ակունքները, վերականգնել նրա մոտավոր պատկերը, որոշել այդ թատրոնի գեղարվեստական առանձնահատկությունները, նրա տեղը միջնադարյան աշխարհայեցողության համակարգում՝ հայկական վաղ և դասական միջնադարի թատրոնը դիտելով թատրոնի համընդհանուր պատմության լայն շրջանակում:

Հ. Հովհաննիսյանը ճշտել է թատրոն և եկեղեցի հարաբերության հարցը՝ բացատրելով հայ եկեղեցու թատրոնամերժ դիրքը միջնադարում: Ըստ վաստակաշատ հայագետի՝ դա կապված է անտիկ թատրոնի վերասերման հետ, և մերժումն սկսվել է նախաքրիստոնեական շրջանից:

«Միջնադարյան բեմ. թատրոն-եկեղեցի հարաբերությունը և հայ հոգևոր դրաման» աշխատության մեջ (2004) Հ. Հովհաննիսյանը ցույց է տվել լիթուրգիական դրամայի ենթադրելի դրսևորումները՝ սկսած XII դարից (Ներսես Լամբրոնացի՝ «Համբարձման ներբողեան»), ապա Ծննդյան և Զատկական ցիկլերի դրամատիզմը:

Թատրոնի պատմաբանն առաջին անգամ շարադրել է XIX դարի հայ թատրոնի պատմությունը՝ արևելահայ ու արևմտահայ թատրոնները դիտելով որպես միասնության ձգտող զուգահեռ երևույթներ: Ակադեմիկոս Լևոն Հախվերդյանի գնահատմամբ՝ «Կարդում ենք արևմտահայ թատրոնի մասին և տեսնում ենք, որ նրա կողքին ներկա է արևելահայը, կարդում ենք արևելահայի մասին, զգում ենք արևմտահայի ներկայությունը»: Իր ուսումնասիրության առանցքում, որի կենտրոնական դեմքն ու գլխավոր հերոսը Պետրոս Ադամյանն է, Հ. Հովհաննիսյանը դրել է դերասանական անհատներին (XIX դարի թատրոնը Հ. Հովհաննիսյանի գնահատմամբ դերասանական անհատների թատրոն է) և դիտել հայ թատրոնը ռուսական և եվրոպական թատրոնների պատմության համատեքստում:

Թատրոնի տեսության ասպարեզում երիտասարդ հետազոտողի կարևոր ներդրումը դարձավ մեզանում բեմական խոսքի պոետիկայի համակարգման առաջին փորձը՝ «Բեմական խոսքի պոետիկան» մենագրությունը (1973), որտեղ

արծարծվում են բեմական խոսքին ու դերասանի արվեստին վերաբերող տեսական-գեղագիտական հրատապ խնդիրները: Աշխատության մասին ակադեմիկոս Ռուբեն Զարյանը «Գրական թերթում» արձանագրեց, որ սրանով «մեզանում սկիզբ է դրվում բեմական խոսքի գիտությանը»: «Դերասանի արվեստի բնույթը» աշխատությանը (2002) հաջորդեց Ստանիսլավսկու սիստեմի քննական դիտումը (2012), որտեղ հեղինակը սահման է դրել կիրառական հոգեբանության և խաղի գեղագիտության միջև: Շարունակելով իր տեսական զննումները՝ «Սուրեն Քոչարյանի գրական բեմը» էսսեում (2016) Հ. Հովհաննիսյանը քննության է առել գրական բեմի նշանավոր դերասան Սուրեն Քոչարյանի արվեստը՝ դերասանին ներկայացնելով գրականագետ արտիստի առանձնահատուկ նկարագրով, որպես «մի դերասանի թատրոնը» կատարելության հասցնող արվեստագետի: Մենագրության մեջ հեղինակը նորովի է քննել բեմական արվեստի և գրական նյութի հարաբերությունը:

Թատերական քննադատության ասպարեզում Հ. Հովհաննիսյանը հիսուն տարվա ընթացքում հանդես է եկել 48 հրապարակումներով՝ դրանցից յուրաքանչյուրում դիտարկելով տվյալ ներկայացման հետ կապված որևէ հաստատական կամ մերժողական դրույթ: Գիտահետազոտական բեղմնավոր աշխատանքին զուգահեռ Հ. Հովհաննիսյանը զբաղվել է թարգմանական ու բանաստեղծական գործունեությամբ, որի արդյունքները հրատարակվել են առանձին ժողովածուներով՝ «Ալեքսանդր Պուշկին (թարգմանություններ և առաջաբան)» և «Անդարձություն»: «Սկեպսիս» խորագրով ժողովածուն ամփոփում է գիտնականի քառյակները:

Ծանրակշիռ է Հ. Հովհաննիսյանի ներդրումը երիտասարդ կադրերի պատրաստման գործում. նրա գիտական ղեկավարությամբ պաշտպանվել է թեկնածուական շուրջ քսան ատենախոսություն: Այսօր էլ հայ թատերագիտության նահապետը՝ Հենրիկ Հովհաննիսյանը, շարունակում է իր գիտաստեղծագործական գործունեությունը: Վերջերս հրատարակվեց նրա «Գեղարվեստական ձևերի բովանդակությունը» աշխատությունը: Հոբելյանական այս յուրահատուկ նվերը դարձավ կարևոր հանգրվան հայ արվեստի տեսության բնագավառում:

Մաղթում ենք մեր գործընկերոջը արևշատություն, անսպառ եռանդ և գիտաստեղծագործական նորանոր նվաճումներ՝ հանուն հայ արվեստագիտության և հայագիտության առաջընթացի:

Աննա Ասատրյան
Anna Asatryan
Анна Асатрян

Արվեստի ինստիտուտ, Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստան
Institute of Arts, National Academy of Sciences, Armenia
Институт искусств, Национальная академия наук, Армения

anna.asatryan@arts.sci.am

DOI: 10.53548/0320-8117-2026.2-323